

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

Інститут історії, етнології та права

Кафедра історії та культури України

ДИПЛОМНА РОБОТА

**тему: СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВІ ТА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІ
ПРОБЛЕМИ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ (1944-1954)**

Студентки ступеня «магістр» АІЗ групи
Галузь знань 0203 Гуманітарні науки
Спеціальності 8.02030201. Історія
Нікітчук Яни Владиславівни

Науковий керівник:
доктор історичних наук, професор
Романюк Іван Миронович

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____

(підпис)

(ініціали, прізвище)

Члени комісії _____

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

м. Вінниця – 2016 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	6
1.1. Історіографія проблеми.....	6
1.2. Джерельна база дослідження.....	15
1.3. Методологія дослідження.....	19
РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВЕ СТАНОВИЩЕ В УКРАЇНІ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	24
2.1. Житлово-побутові умови населення.....	24
2.2. Розвиток системи охорони здоров'я.....	37
РОЗДІЛ 3. КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІ ПРОБЛЕМИ В УКРАЇНІ У 1944-1954 РР	
3.1. Становище сільської освіти.....	53
3.2. Розвиток культурно-просвітницьких закладів.....	65
ВИСНОВКИ.....	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	80

ВСТУП

Актуальність теми. З відродженням державності України розпочався активний розвиток вітчизняної історичної науки. Дослідники повертаються до незаслужено забутих і відверто перекручених фактів та подій української історії, переосмислюють їх, змиваючи з них ідеологічні нашарування. За радянських часів тоталітарна система змушувала істориків вихвалити тогочасний режим, зосереджуватися на ударній праці робітників та селян, вважаючи за несуттєве звертатися до повсякденного життя простого працівника. Життєдіяльність кожної людини з її потребами, тривогами та радощами традиційно розчинялися в показниках виробленої продукції та статистичних звітах. Усебічне висвітлення української історії вимагає неупередженого підходу до вивчення повсякденної історії всіх верств населення України, його побуту, дозвілля, запитів та їх задоволення.

У реаліях сучасної України постало актуальне завдання суттєво поліпшити соціально-побутове становище населення, створити для нього належні умови життєдіяльності. Тому критичне використання досвіду минулих років щодо забезпечення матеріально-побутових умов життя всіх верств українського суспільства, культурних потреб, з'ясування тенденцій розвитку народних традицій має важливе наукове та практичне значення. У цьому контексті заслуговує всебічного аналізу повсякденне життя українського селянства в повоєнні роки, котре зазнало великих людських та матеріальних втрат унаслідок Другої світової війни і здійснило величезний трудовий подвиг у відбудові сільського господарства.

Актуальність дослідження зумовлена відсутністю у вітчизняній історіографії спеціальної праці, присвяченої повсякденному життю селян України в 1944-1954-х рр. Звідси виникає необхідність комплексного аналітичного дослідження повоєнної історії українського селянства та перегляду стандартно заідеологізованих оцінок його матеріально-побутового становища.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі архівних матеріалів, опублікованих документів, наукових публікацій, спогадів учасників подій проаналізувати побут і дозвілля селянства України в повоєнні роки.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

– визначити рівень наукової розробки теми та встановити джерельну базу дослідження

– розкрити соціально-побутові умови життя мешканців сіл;

– охарактеризувати стан житлово-побутової сфери населення;

– висвітлити розвиток системи охорони здоров'я;

– проаналізувати становище сільської освіти в зазначений період;

– оцінити розвиток культурно-просвітницьких установ.

Об'єктом дослідження є повсякденне життя українського селянства в повоєнні роки.

Предметом вивчення є матеріально-побутові умови життя сільського населення в повоєнні роки, житлові умови, розвиток охорони здоров'я, задоволення культурних та освітніх потреб.

Хронологічні межі охоплюють період 1944-1954 рр. Нижня межа пов'язана із закінченням Другої світової війни, а верхня – з початком десталінізації та обмеженої лібералізації суспільно-політичного життя в Україні.

Територіальні межі дослідження – УРСР у межах 1944-х – 1954-х рр.

Методи дослідження ґрунтуються на використанні комплексу загальнонаукових та загальноісторичних методів. При проведенні дослідження використовувалися історичний та логічний методи, які дали змогу з'ясувати події і явища, що відбувалися в житті сільського населення протягом повоєнних років. Застосовувався також проблемно-хронологічний метод, що дозволив виокремити в досліджуваній проблемі її складові, кожна з яких розглядається в хронологічній послідовності та притаманній їй динаміці. У процесі дослідження були також використані порівняльний, статистично-аналітичний та описовий методи, які сприяли комплексному аналізу обраної проблеми та досягнення поставленої мети.

Наукова новизна результатів - комплексно висвітлено побут і дозвілля українського селянства в повоєнні роки та виділено їх особливості з урахуванням величезних людських та матеріальних втрат унаслідок війни; з'ясовано потребу та міру забезпечення селянства в житлі, медичному обслуговуванні.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що висновки та його фактичний матеріал можуть бути використані при підготовці посібників з історії України, читанні спеціальних курсів з історії селянства. Основні положення та висновки роботи можуть використовуватися для подальшого вивчення соціального та культурного розвитку сільського населення України в повоєнні роки.

Структура магістерської роботи обумовлена характером і змістом, метою і завданням дослідження. Вона складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

Архівні матеріали

Центральний державний архів вищих органів влади і управління України.

(ЦДАВО України)

Фонд 2. Рада Міністрів УРСР

1. Документи про роботу клубних установ в УРСР (листи, довідки).1952. – Оп. 8. – Од. зб. 7121. – 68 арк.
2. Звіт ЦСУ УРСР до Ради Міністрів УРСР про роботу клубних установ в 1949 році по УРСР. 1949. – Оп. 8. – Од. зб. 2044. – 198 арк.

Фонд 342.Міністерство охорони здоров'я Української РСР.

3. Годовой отчет Министерства здравоохранения УССР о деятельности учреждений по УССР за 1954-1955гг. 1955. – Оп. 15. Од. зб. 3849. – 102 арк.

Фонд 582. Центральне статистичне управління УРСР

4. Годовой отчет Министерства здравоохранения УССР о сети деятельности и кадрах медицинских учреждений по Украинской ССР за 1946 год. 1946. – Оп. 11. – Од. зб. 90. – 107 арк.

5. Годовой отчет Министерства здравоохранения УССР о сети деятельности и кадрах медицинских учреждений по Укр. ССР за 1949 год. – 1949. – Оп. 11. – Од. зб. 188. – 76 арк.

Фонд 4762.Комітет у справах культурно-освітніх установ Української РСР.

6. Годовые отчеты областных культурно-просветительных учреждений о работе клубных секторов. 1946. – Оп. 1. Од. зб. 55. – 194 арк.

7. Годовые отчеты о работе областных Домов народного творчества и о состоянии художественной самодеятельности в областях УССР. 1952. – Оп. 1. Од. зб. 663. – 147 арк.

Періодичні видання

8. Бахматова Л. М. Діяльність партійних організацій західних областей України по залученню жінок-селянок до колгоспного будівництва (1945–1950 рр.) / Л. М. Бахматова // Укр. іст. журн. – 1969. – № 10. – С. 49-65.
9. Веселова О. М. Голод в Україні 1946–1947 / О. М. Веселова,

- П. П. Панченко // Укр. іст. журн. – 1996. – № 1. – С. 129–142.
10. Веселова О. М. Голод в Україні 1946–1947 / О. М. Веселова, П. П. Панченко // Укр. іст. журн. – 1996. – № 2. – С. 116–132.
11. Даниленко В. М. Документи радянських спецслужб про голодомори в Україні: 1921-1923; 1932-1933; 1946-1947 / В. М. Даниленко // Пам'ять століть – 2003. – № 3. – С. 104-122.
12. Коваль М. В. Друга світова війна та історична пам'ять / М. В. Коваль // Укр. іст. журн. – 2000. – № 3. – С. 3–21; 24.

Мемуари

13. Мемуари Никиты Сергеевича Хрущева // Вопросы истории. – 1991. – № 11. – С. 65–80; 1992. – № 2\3. – С. 83–100.
14. Хрущев Н. С. Воспоминания. Избранные фрагменты / Н. С. Хрущев. – М. : Варгиус, 1997. – 509 с.

Монографії, наукові збірники, брошури, статті.

15. Баран В. К. Україна в умовах системної кризи (1946–1980 рр.) / В. К. Баран, В. М. Даниленко. – К. : Видавн. дім „Альтернативи”, 1999. – 365 с.
16. Баран В. К. Україна після Сталіна : нарис історії 1953–1985 рр. / В. К. Баран. – Львів : МП „Свобода”, 1992. – 124 с.
17. Баран В. К. Україна : новітня історія : (1945–1991 рр.) / В. К. Баран. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – 670 с.
18. Богодист І. Соціалістичне будівництво в західних областях УРСР (1945-1955рр.) / І. Богодист. – К. : Вид-во Київського ун-ту, 1961. – 176 с.
19. Богдашкин П. И. Электрificazione сельского хозяйства СССР / П. И. Богдашкин. – М., 1960. – 80 с.
20. Бондарчук П. М. Релігійна поведінка православних віруючих в Україні (середина 1940-х – середина 1980-х рр.) / П. Бондарчук // Україна ХХ ст. : культура, ідеологія, політика : зб. наук. ст. / Ін-т історії України НАН України. – К., 2005. – Вип. 9. – 310 с.
21. Бураков М. Е. Партія і творча активність мас на селі / М. Е. Бураков.

– Вороніж, 1970. – 85 с.

22. *Буцько М. І.* Відродження колгоспного села / М. І. Буцько, М. І. Лавринович. – К. : Вид-во Київського ун-ту, 1968. – 350 с.

23. *Виноградов Н. А.* Здравоохранение в послевоенный период / Н. А. Виноградов. – М. : Медгиз, 1955. – 69 с.

24. *Вылцан М. А.* Восстановление и развитие материально-технической базы колхозного строя (1945–1958 гг.) / М. А. Вылцан. – М. : Мысль, 1976. – 280 с.

25. *Герашенко Б. С.* Новый мощный подъем народного хозяйства СССР в первой послевоенной пятилетке / Б. С. Герашенко. – М., Госполитиздат, 1951. – 125 с.

26. *Големба А. И.* Концерты в клубе / А. И. Големба. – М. : Госкультпросветиздат, 1952. – 36 с.

27. *Голод 1946–1947 рр. в Україні : причини і наслідки : матеріали Міжнар. наук. конф. Київ, 27 трав. 1997 року.* – К. : Нью-Йорк, 1998. – 375 с.

28. *Горобець Г. І.* Народні свята сьогодні / Г. І. Горобець. – К. : Наук. думка, 1964. – 32 с.

29. *Даниленко В.М.* Повсякденне життя українських селян у повоєнний період (1945-1953 рр.) / В. М. Даниленко // Україна ХХст. : культура, ідеологія політика : зб. наук. ст. / Ін-т історії України НАН України. – К., 2005. – Вип. 9. – С.3-16.

30. *Демченко М. В.* Культурне будівництво на Україні за роки Радянської влади (1917–1990 рр.) / М. В. Демченко ; Київський університет ім. Тараса Шевченка – К., 1992. – 92 с.

31. *Добротвор В. Д.* З досвіду культурно-освітньої роботи : зб. наук. статей / В. Д. Добротвор. – К. : Держполітвидав УРСР, 1961. – 209 с.

32. *История советского крестьянства : в 5 т. / АН СССР, Ин-т истории СССР.* – М. : Наука, 1986. – Т. 1. – 455 с.

33. *История Украинской ССР: в 10 т.* – К. : Наук. думка, 1984. – Т. 7. – 450 с.

34. *Історія міст і сіл Української РСР* : в 26 т. / голова ред. кол. П. Т. Тронько. – К. : Голов.ред. УРЕ АН УРСР, 1969. – Т. 1–26.
35. *Історія селянства Української РСР*. – К. : Наук. думка, 1967. – 534 с.
36. *Історія українського селянства* : у 2 т. / під. ред. В. А.Смолія. – К. : Наук. думка, 2006. – Т. 2. / О. В. Андросук, В. К. Баран, А. В. Блануца та ін. – 2006. – 655 с.
37. *Історія Української РСР* : в 8 т. – К. : Наук. думка, 1977. – Т. 6. – 456 с.
38. *Історія народного господарства Української РСР* : у 3 т., 4 кн. – К. : Наук. думка, 1985. – Т. 3. Розвиток соціалістичної економіки в період будівництва і вдосконалення розвинутого соціалізму (1938–80-ті рр.). Кн. 1. Будівництво економіки розвинутого соціалізму (1938–1960 рр.). – 465 с.
39. *Історія України : нове бачення* : у 2 т. / під. ред. В. А. Смолія. – К. : Україна, 1995. – Т. 2. / В. Ф. Верстюк, О. В. Гарань, В. М. Даниленко та ін. – 1996. – 494 с.
40. *Книш Ірена*. Віч-на-віч з Україною: Горстка радянських вражень. – Вінніпег, 1970. – 128 с.
41. *Коваль М. Т.* Книгу – в маси. Книжкова торгівля в Радянській Україні 1918-1964рр. : короткий історичний нарис. – Х. : Ред. видавн. відділ Кн. палати УРСР, 1965. – 245 с.
42. *Ковпак Л. В.* Соціально-побутові умови життя населення України в др.пол. ХХ ст. (1945–2000 рр.) / Ін-т історії України НАН України. – К., 2003. – 250 с.
43. *Матвійчук М.* Українська радянська пісня / М. Матвійчук. – Львів, 1950. – 50 с.
44. *Метлицкий Н. В.* Социально-бытовые потребности сельского населения и их удовлетворение / Н. В. Метлицкий. – М., 1975. – 180 с.
45. *Панченко П. П.* Релігійні конфесії в Україні (40-і – поч.90-х. рр.) / П. П. Панченко. – К., 1993. – 220 с.
46. *Панченко П. П.* Сторінки історії України ХХ ст. (Українське село :

поступ, сподівання, тривоги) / П. П. Панченко. – К., 1995. – 350 с.

47. *Присяжнюк В. П.* Українське селянство ХІХ–ХХ ст. : еволюція, ментальність, традиціоналізм / В. П. Присяжнюк. – Черкаси, 2002. – 550 с.

48. *Розвиток народної освіти і педагогічної науки в УРСР 1917–1957 рр.* / ред. кол. : М. М. Грищенко (голов.ред.) та ін. – К., 1957. – 165 с.

49. *Романцов В. О.* Робітничий клас Української РСР (1946–1970 рр.) / В. О. Романцов. – К. : Наук. думка, 1972. – 219 с.

50. *Романюк І. М.* Українське село в 50-ті – першій половині 60-х рр. ХХ ст. / І. М. Романюк, відп. ред. В. М. Даниленко. – Вінниця : Книга-Вега, 2005. – 256 с.

51. *Рибак І. В.* Соціально-побутова інфраструктура українського села 1921–1991 рр. / І. В. Рибак ; відп. ред. П. П. Панченко. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2000. – 303 с.

52. *Рибак І. В.* Соціальна інфраструктура українського села : зміни, труднощі, проблеми (20 – поч. 30-х рр. ХХ ст.) / І. В. Рибак ; НАН України, Інститут історії України. – К. : Рідний край, 1997. – 165 с.

53. *Сільське житлове будівництво* / Л. О. Шепотько, І. В. Прокопа, Ю. А. Косенко. – К., 1988. – 65 с.

54. *Синицын В. Г.* О переустройства быта деревни / В. Г. Синицын. – М. : Сов. Россия, 1966. – 157 с.

55. *Снитко П. Г.* Деятельность Коммунистической партии Украины по укреплению союза рабочего класса и колхозного крестьянства (1946–1950 рр.) / П. Г. Снитко. – К., 1966. – 205 с.

56. *Советская деревня в первые послевоенные годы (1946–1950)* / редкол. : И. М. Волков (отв. ред.) и др. – М., 1978. – 295 с.

57. *Соціальні перетворення у радянському селі* / відп. ред. Г. І. Кавальчак. – К. : Наук. думка, 1976. – 240 с.

58. *Талан Є. П.* Колгоспи УРСР в період завершення будівництва соціалізму (1951–1958 рр.) / Є. П. Талан. – К. : Наук. думка, 1966. – 550 с.

59. *Трохимович В. В.* Україна В роки Другої світової війни 1939–1945

/ В. В. Трохимович. – Львів, 1995. – 102 с.

60. *Українське село у 20–90-х р. XX ст.* / Л. Ю. Беренштейн, П. П. Панченко та ін. – К., 1998. – 250 с.

61. *Федько І.Г.* На рушничок щастя (Весілля на Волині) / І.Г. Федько, В.Т. Зінич. – Л. : „Каменярь”, 1964. – 55 с.

62. *Фицпатрик Ш.* Сталинские крестьяне. Социальная история Советской России в 30-е годы : деревня / Ш. Фицпатрик. – М. : РОССПЭН, 2001. – 421 с.

63. Чернявський Г. Й. Культурно-освітня робота народних музеїв / Г. Й. Чернявський. – Х., 1968. – 58 с.

64. *Шаповал Ю. І.* Україна 20–50-х років: сторінки ненаписаної історії / Ю. І. Шаповал. – К., 1993. – 355 с.

65. *Шепета М. Т.* Допомога робітничого класу України колгоспному селу у боротьбі за дальше піднесення с.-г. (1951–1958 рр.) / М. Т Шепета. – Чернівці, 1970. – 405 с.

66. *Шмелев Н. П.* На переломе: экономическая перестройка в СССР / Н. П. Шмелев, В. Б. Попов. – М. : Изд-во АПН, 1989. – 610 с.

67. *Шнурко В. Н.* Проблеми формування всебічно розвинутої особистості колгоспника / В. Н. Шнурко. – Мінськ, 1971. – 144 с.

68. *Шульга І. В.* Робітничий клас – колгоспному селу / І. В. Шульга. – К., 1971. – 254 с.

69. *Шульга І. Г.* Голод на Поділлі / І. В. Шульга. – Вінниця, 1993. – 224 с.

70. *Юрчук В. І.* Боротьба Комуністичної партії України за відбудову і розвиток народного господарства (1945–1952 рр.) / В. І. Юрчук. – К. : Політвидав Укр., 1965. – 255 с.

71. *Юрчук В. І.* Культурне життя в Україні у повоєнні роки: світло і тіні / В. І. Юрчук ; НАН України, Ін-т національних відносин і політології. – К. : Асоціація Україна, 1995. – 80 с.

72. *Яременко І.* Мої зустрічі з Україною абр як розвіювалися

ілюзії. / І. Яременко. – Вінніпег : Б. вх., 1975. – 125 с.

73. *Яремчишин Б. М.* Розвиток сільської електрифікації в західних областях УРСР / Б. М. Яремчишин. – К., 1958. – 144 с.